

ÜÇ EŞKIYA TÜRKÜSÜ

M. Çağatay Uluçay

Osmanlı İmparatorluğu devrinde türeyen eelâliler ve eşkiyalara dâir belli başlı bir eser yazılmamıştır. Gerçi, ba'zı eşkiya monografileri neşredilmiş, mahallî etüdler arasında bir bölgeyi soyan eşkiyalardan bahsedilmiş ise de, bu nevi' eserler eşkiyalık tarihini aydınlatmaktan çok uzaktırlar diyebiliriz.

Eşkiyalara dâir başlıca kaynaklar, arşivler, mahkeme sicilleri ve vak'anüvis tarihleridir. Başbakanlık Arşivi'nde bu konuya dâir mebzul malzeme vardır. Bilhassa bölge ve şehirlerde türeyen eşkiyaların hayat ve faaliyetleri için en mühim kaynak, o mahallin mahkeme sicilleridir. Umûmiyetle vak'anüvis tarihleri ve bilhassa arşiv malzemesi, hükûmetin görüşünü müdâfaa ettiklerinden, ayaklanmalar ve eşkiyalar üzerinde bîtaraf değildirlen. Ba'zen eelâliler ve azılı eşkiyalar hakkında verdikleri ma'lûmat da noksan ve kusurludur. Bu eksiklikleri tamamlamak, halkın eşkiyalar hakkındaki düşüncelerini anlamak için diğer kaynaklara baş vurmak mecburiyeti vardır. Bundan başka, tarihî eserlerde de, türeyen her eşkiyaya dâir bilgi bulunmamakta olup pek korkunç olmadıklarından, adları vak'anüvis tarihlerine intikal edememiştir. Bunlar hakkında bilgi edinmek için, mevcut ise, o yerin sicillerine, yoksa, haklarında yazılan türkû ve destanlara baş vurulması lâzımdır. Bu türkülerden mühim bir kısmı sözlü ve besteli olduğundan, ağızlardan kulaklara aktarılarak zamanımıza kadar gelebilmiştir. Eşkiyalık tarihi ile uğraşanlar, halkın görüşünü ifade eden eşkiya türkû ve destanlarından faydalanmak zorundadır. Biz bu yazımızla, destan ve türkülerden he kadar faydalanılacağını göstermek maksadıyla bir kalem denemesi yaptık.

Bugün yurdumuzun her tarafında söylenen, muhtelif cönklerde kayıtlı bulunan birçok eşkiya türkûleri, destanları ve ağıtları vardır. Halk şâirleri, zamanlarında türeyen eşkiyanın, yaptıklarını duyurmak, aşk ve savaş mâceralarını canlandırmak, hayatını çizmek maksadıyla

türküler, destanlar ve ağıtlar düzmüşlerdir. Gerçi şâirler, bunların çoğunu korku, nefret, kin, sevgi... ilâh. gibi tesirler altında kalarak yazdıklarından dolayı objektif olamamışlardır denilebilir.

Ba'zen duydukları sevgi dolayısıyla kanlı kaatilleri kahraman, ba'zen de nefret ettikleri suçsuzları canavar şeklinde tasvir ettikleri çok görülmüştür. Bu husus yalnız eşkıyalara değil, onları tenkil eden serdâr ve devrin padişahı için de vâridir. Halk şâiri, eşkıyayı yok eden serdâr'a yaranmak için onu bir meydan muhârebese kazanan kumandan gibi gözlerimizde canlandırır. Hele İstanbul'da, sarayların dört duvarı arasında ömür süren, memleketi kafes arkasından idare eden duraklama ve gerileme devri padişahları için daha şâsaalı cümleler ve kelimeler kullanır. O padişah ki eşkıyanın takibine gitmemiş, belki de öldürülmesinde en ufak bir rol bile oynamamıştır. Bütün bunlar, bizim kanaatimize nazaran bir gelenek ve saygı meselesinden, ihsan ve in'am almak kaygusundan ileri gelse gerektir.

Bu bakımdan, bu nevi türkü ve destanlarda mübalâğanın birinci derecede yer aldığı görülüyor. Aynı zamanda bu türkülerin edebî maksadlarla değil, eşkıyanın hayat ve mâceralarını tasvir etmek amacıyla yazıldığı da kendiliğinden meydana çıkmış oluyor.

Diğer bir nokta da, bu nevi türkülerin ve destanların, halk şâirleri tarafından yazılmış olması keyfiyetidir. Halbuki halk şâirleri, esaslı tahsil görmediklerinden, vezin, kafiye ve yabancı kelimelerde, bilerek veya bilmiyerek, hatâ yapıyorlardı. Nitekim, örneklerini aşağıda sunduğumuz üç türküde dahi vezin, kafiye ve kelime hatâları fazladır. Bununla beraber bütün bu türküler, ister eşkıyanın aleyhinde, ister lehinde yazılmış olsun, muhakkak surette tarihçi için âzamî derecede faydalanılacak malzemedir. Türkülerde, eşkıyaların yaşadığı yüzyıl, türedikleri çevre, kesdikleri yol ve soydukları kimselere dâir doğru bilgiler bulmak mümkündür. Bahis konusu edeceğimiz her üç türküde geçen isimler, tarihler, tamamen; karaktere aid tasvirler ise, kısmen doğrudur. Binaenaleyh, tarihçi bu kaynaktan faydalanırken eşkıyanın şahsiyetini meydana koyarken, sosyal muhiti ve düşünceyi göz önünde bulundurmak zorundadır. Yazılanların tarihî oluşa uyup uymadıklarını kontrol etmek mecburiyeti vardır. Eğer bu ham madde, dikkatli tenkid süzgecinden geçirilmezse, dâima hatâ yapmak varittir. Biz bu makalemizde türkülerde verilen bilginin ne derecede hakikate uydugunu kontrol edebilmek için bahis konusu eşkıyalar hakkında gerekli tarihî ma'lûmatı tam ve doğru olarak vermeğe çalıştık.

Eşkıya türkülerinin yurdun her tarafında söylenmesinden, muhtelif cönklerde kopyalarının bulunmasından, bu çeşit türkülerin halk

nazarında kazandıkları itibar ve kıymeti anlamak güç değildir. Halk kütleleri arasında bu kadar yaygın olan, ma'serî vicdanda geniş ölçüde yer kaplayan eşkiya türkülerinin ve destanlarının, eşkiyalık tarihinin yazılmasında büyük önem taşıdığına inanıyoruz.

Eşkiyalık tarihinin yazılmasını, türlü kısımlarının aydınlanmasını kolaylaştırmak için bu nevi türkülerin toplanıp neşredilmesini bir zaruret olarak kabul ediyoruz. Bu bakımdan eşkiyalık tarihi ile uğraşanlara faydası olur ümidiyle, üç eşkiya türküsünü yayımlamağı uygun bulduk.

Kara Haydar oğlu Türküsü

XVII. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunda büyük çapta celâlilerin türediği devirdir. Bunların arasında bilhassa Kara Yazıcı, Canbulat-oğlu¹, Kalender-oğlu², Yusuf Paşa, Abaza Mehmet Paşa, Cennet-oğlu,

¹ İran ve Avusturya savaşlarının uzaması yüzünden Anadolu'da birçok celâliler türedi. Bunların en müthişi Kara Yazıcı, Kalenderoğlu ve Canbulat-oğulları idi. Bunlar birçok serdârları mağlûp ettikten sonra, Kuyucu Murad Paşa tarafından mahvedildiler.

Murad Paşa, sadrîâzam olunca, düzenli bir kuvvetle Kalender-oğlu ve Canbulat-oğlu'nun üzerine gitti. İlk önce, Canbulat-oğlu Ali ve Maa-oğlu Fahreddin kuvvetlerini Oruç-ova'da yendi (2 receb 1016 = 2 ekim 1607). Canbulat-oğlu kaçtı ve biraz sonra da affedildi. Tâlibî, Murad Paşa'nın bu zaferi hakkında şu tarihi düşürmüştür:

Tarih-i inhizam-ı Canbulat ve Kalender-zâde be-dest-i Murad Paşa sadrîâzam-ı Ahmed Han:

Hamdü lillâh âsaf-ı şah-ı cihân Gazi Murâd
Eşkiyây-ı Canbulad'a vardı etti ol cihâd
Fethe muhtaç olmuş idi hak budur mülk-i Haleb
Râh-ı hacc mesdud idi tevfiğ ile geldi sedâd
Ol gazây-ı ekbere koydu çu nusret vefkını
Kıldı mansur-u muzaffer hazret-i Rabbü'l-ibâd
Bir ziyade hûb tarih oldu el-hâk Tâlibî
اولدی کسر جان بولاد زاده علی وفق المراد

«Alâ vefki'l murâd» terkihi ebced hesabı ile 1016 tarihini gösterir. *Tarih-i kadime ve cedide*, British Museum, Oriental Dep. yazmaları nr. Or. 1213, varak 104. Bu eser, yazarı tesbit edilemeyen bir Osmanlı tarihidir. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan hicri 1113 yılına kadar olan vakayî'i yazmaktadır. Son 40-50 senelik vakayî'i, müellif bizzat yaşadığı için mühimdir. İsmi henüz meçhulümüz olan müellif, Musahip Mustafa Paşa'nın hizmetinde çok önemli işler görmüştür. 1113 tarihinden sonraki vak'alar için de kitaba çok kıymetli ve enteresan notlar yazılmıştır.

² Murad Paşa, Canbulat işini hallettikden sonra, uzun yıllardan beri eşkiyalık eden Kalender-oğlu, Mehmed Paşa üzerine gitti. Göksun ovasında Alaea-çayır, say-

İlyas Paşa, Kınalı-oğlu, Kara Haydar-oğlu, Katırcıoğlu, Varvar Ali Paşa, Abaza Hasan Paşa³ ve Bölük-başılar ile aşiretlerin eşkıyalığının önemli yer aldığını burada kaydetmeliyiz⁴.

Türkümüzün konusu olan Kara Haydar-oğlu Mehmet Bey⁵, Haydar adlı bir eşkıyanın oğludur. Babasını öldürenleri katletmek suretiyle eşkıyalığa başlamıştır. Kısa zamanda etrafına topladığı kuvvetlerle büyük şöhret kazanmıştır (1647). Kara Haydar-oğlu'nun eşkıyalık ettiği sıralarda İmparatorluğun başında Sultan İbrahim vardı. İstanbul'da türlü dalavereler ve entrikalar dönmektedir. Hükümet Girid'i zaptetmek için büyük sıkıntılara girmiştir. Anadolu'daki beylerbeyiler ve sancak beylerinin hemen hepsi sefere katılmışlardır.

şında Kalender-oğlu'nu da perişan etti (22 rebi'ülâhır 1017 = 5 ağustos 1608). Kalender-oğlu Mehmed Paşa, birkaç bin kişilik maiyetiyle savaş alanından kaçtı, İran'a sığındı, Şâir Tâlibî, Murad Paşa'nın bu zaferine de şöyle tarih düşürmüştür:

Erişti müjde-i nusret olub Hak'ın fazlı
Bozuldu zumre-i râh-ı dalâletin şekli
Sıdı çu asker-i sultan ile Murad Paşa
Kalender-oğlu güruhan-ı kavm-ı bed-aslı
Hemişe hazret-i sultan-ı din Ahmed Han
Muzaffer ola tutan dehri serteser adli
Dedi bu nusrete ol demde Tâlibî tarih
هله بوزولدی مراد اوزره اشقیبا اهلی
1017

«Hele bozuldu Murad üzere eşkıya ehli»; *Tevarih-i kadime ve cedide*, varak 104.

³ Abaza Hasan, Isparta mütesellimi iken Kara Haydar-oğlu'nu bir baskınla ağırca yaraladı. Yaralı Kara Haydar-oğlu kaçtı ise de, az sonra yakayı ele verdi. Hasan Ağa'ya mükâfat olmak üzere Yeni-ii voyvodalığı verildi. Daha sonra Beylerbeyi oldu. Birçok vâililiklerde bulundu. Buralarda kanunsuz ve yolsuz işler yaptı. Köprülü Mehmed Paşa sadrîâzam oluncâ hakkında şikâyetler yapıldı. Aynı zamanda çağırıldığı sefere de gitmedi. Köpüülü'ye kafa tutmağa başladı. Kendisi gibi, zâlim vezir, beylerbeyi ve sancak beylerini de etrafında topluyarak isyan etti. Üzerine gelen serdârları yendi. Nihayet Serdâr Murtaza Paşa tarafından Haleb'de hile ile bir gece öldürüldü (23/24 cumadelülâ 1069 = 16/17 şubat 1659). Bu hususta bir şâir şu:

Askerin çekdi diyâr-ı ademe gitti Hasan

mısra'ı söylemiş ve hadisenin «bin altmış dokuz senesinde» cereyan ettiğini belirtmiştir. Ali B. Mahmud ei-Erzurumî, *سرآة الخير والمثير و مشکوة النصر والظفر* [?], Bristish Meseum, Ms. Or. 11243, varak 23.

⁴ *XVII. astrda Sarahan'da eşkıyalık ve halk hareketleri*, (İst. 1944) adlı eserimizde, yukarıda adları yazılı eşkıyalara dair ma'lûmat vardır.

⁵ *Aynı eser*, s. 50 - 58.

İstanbul'daki hükûmetsizliğin ve Anadolu'da inzibat kuvvetlerinin azalmasından cesaretlenen Kara Haydar-oğlu, arkadaşı Katırcı-oğlu Mehmet ile beraber Anadolu'yu ortasından batısına kadar kasıp kavurmuştur. Yolları kesmiş, derbendleri tutmuş, şehirleri haraca bağlamıştır. Bilhassa üzerine serdar tayin edilen Küçük Çavuş adıyla anılan Anadolu beylerbeyisi Ahmet Paşa'yı yenip öldürdükten sonra zâlimliği bir kat daha arttı. Âdeta devlete meydan okumağa başladı. İşte Kara Haydar-oğluna âit neşredeceğimiz türkü, onun hükûmete kafa tuttuğu zamanlarda yazılmışdır. Haydar-oğlu türküsü, XVII. yüzyıl şâirlerinden Kâtib Ali tarafından yazılmışdır. Bir müddet sonra da bestelenerek İmparatorluğun her tarafında çalınmağa ve söylenmeğe başlamıştır.

Türküde Kara Haydar-oğlu'na nasihat eder bir dil kullanılmış; XVII. yüzyılda türeyen eşkıyaların adları, verilen cezalar doğru olarak zikredilmişdir. Dili ve üslûbu çekici ve akıcıdır. Kara Haydar-oğlu'nu tuttuğu yoldan vaz geçirmek için şöyle dil dökmektedir:

HAYDAR (OĞLU)

I

Haydar-oğlu aklın yok mu başında ?
Niçin Âl' Osman'a âsi olursun ?
Her ne zulum işledinse dünyada,
Ettiklerin cümle bir bir bulursun.

II

Say ederler seni türlü fendile,
Kurtulmazsın nice yüz bin andile,
İlyas Paşa⁶ gibi kayd-ı bendile,
Birgün hünkâr dîvânına gelürsün.

III

Çok âsiyi çengellere dizdiler,
Ma'n-oğlu'nun askerini bozdular⁷,
Hem Mehdî'nin derisini yüzdüler,
Kınal'-oğlu⁸ berdar oldu bilürsün.

IV

Niçin oturmazsın kendi halinde ?
Şimdi sensin cümle halkın dilinde.

⁶ Balıkesir'de isyan etti, civar şehir ve kasabaları soydu ; 1932'de IV. Murad'ın huzurunda öldürüldü. Aynı eser, s. 37 - 49.

⁷ Dürzi emiri Fahreddin.

⁸ Birisi sancak beyi olub 1607'de Kalender-oğlu'na Bursa'da iltihak eden, diğeri 1631'de Aydın taraflarında eşkıyalık yapan iki Kmalı-oğlu vardır.

Bilmiş ol kim Kara-Ali'nin⁹ elinde
Türlü türlü azap ile ölürsün.

V

Kâtib Ali eydür: Var git işine;
Dar iderler küll dünyayı başına,
Karga kuzgun konar birgün leşine,
Sanma böyle dârat ile kalırsın¹⁰.

Nihayet Kâtib Ali'nin dedikleri oldu. Kara Haydar-oğlu, Abaza Hasan Ağa (Paşa) tarafından yakalandı; İstanbul'a gönderildi, Parmak-kapu'da idam edildi (1649).

Osman-oğlu Türküsü

Son yıllardaki çalışmalar, eşkiya ve celâflilerin çoğunlukla savaş zamanlarında türediklerini göstermiştir. Bunun sebebi de Paşa kapılarında bulunan askerlerin sefere gitmemeleri veya savaştan kaçmaları ile izah olunabilir. Seferler dolayısıyla beylerbeyiler, sancak beyleri ve timarlı sipahiler yerlerinden ayrılmış bulunuyorlardı. Anadolu'da düzeni sağlayan kuvvetler zayıflıyordu. Bundan faydalanan savaş kaçakları, dağa çıkıyorlar, yol kesiyorlar, şehirlere soyuyorlardı.

Bölük-başlarının¹¹ kumandasında yurdun hemen her tarafında dehşet salan savaş kaçakları, faaliyetlerini bilhassa Aydın sancağında çok arttırmışlardı. Bu sancakta türeyen on kadar bölük-başı, İzmir, Muğla, Aydın ve Manisa sancaklarındaki yolları ve kasabaları soyuyorlardı. Bu bölük-başılar arasında, Boz-doğan kasabasında eşkiyalık eden Osman-oğlu, bilhassa dikkati çekiyordu¹².

İlk def'a işitilen Osman-oğlu'nun ismi Nasuh idi. Aydın Güzel-hisar'ındandı. Babasının adı Osman olduğundan, ona nisbetle bu adı

⁹ Meşhur eellâd Kara Ali.

¹⁰ Kara Haydar-oğlu türküsü, Biritish Museum'da bulunan ve musiki tarihimize ait çok önemli bir kaynak olan: «*Mecmu'a-i saz ve söz*» adlı mecmuada kayıtlıdır. Mecmuada bulunan bütün, şarkı, türkü v. s. Hamparson notası ile değil batı usulünde bestelenmiştir. Tertib eden, IV. Mehmed'in santurecusu Ali Ufkî'dir. Mecmuanın tarafından aldırılan foto-kopisi Hüseyin Sadettin Arel'de bulunmaktadır. (British Museum, Oriental Dep. nr. Sl. 3114, yarak 32).

¹¹ Her devirde Aydın sancağında bölük-başılar eşkiyalık yaptılar. Bk. *Eşkiyalık ve halk hareketleri*, s. 78 - 89.

¹² Necdet Sözer ile beraber Nasuh Paşa hakkında bir biyografi denememiz vardır. Bk. *Aydınlı Osman-oğlu Nasuh Paşa*, Tedrisat Mecmuâsı, c. III, sayı 28, s. 362-368, İstanbul 1954.

almışdı. Kendisinin paşa olduğu zaman dahi bu unvânı muhâfaza ettiğini görüyoruz. Bu sebepten ba'zı tarihler, meşhur Kara Osman - oğlu ile Osman-oğlu Nasuh Paşa'yı birbirine karıştırmışlardır¹³.

Nasuh'un babası Osman hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Fakat Nasuh Paşa, ölünceye kadar babasının adıyla çağırıldığına göre, babasının Güzel-hisar'ın nüfuzlu ve itibârlı kimselerinden olduğu tahmin edilebilir. Gerçi, sonradan Erkeç Ahmed Ağa¹⁴, belki anası ile evlendiğinden veya Nasuh Paşa'yı yetiştirmiş olduğundan ona babalık yapmış ise de, hiçbir vakit Nasuh Paşa'ya verilen Osman - oğlu şöhretinin değişmediği görülmektedir.

Vesikalardan anlaşıldığına göre Osman - oğlu, muhtemel olarak Aydın'da bulunan muhassıl veya sancak beylerinden birisinin maiyyetine girmiş, levend olarak çalışmış, bir müddet sonra zekâ ve cesareti sayesinde bölük-başı olmuştur. Viyana bozgunu üzerine çağırıldığı sefere gitmemiş, diğer bölük-başılarla beraber eşkiyalığa başlamıştır (1102 = 1691)¹⁵.

Hakkında söylenen türkü ve yazılan kasidelerden, Osman-oğlu'nun zekî olduğu kadar cesur, şiddetli olduğu kadar bonkör, fırsat düşkünü, muhteris bir adam olduğu anlaşılıyor¹⁶. Aynı zamanda şöhretini, biraz da iyi adam seçmekteki maharetine borçlu olduğu görülmüyor. Etrafını saran kanlı kaatillerden âzamî derecede faydalanmasını bildiği gibi, tanıdığı kalem ve nüfuz sahihlerine in'am ve ihsânlarda bulunarak kendi propagandasını yaptırmayı da çok iyi biliyor; maksatlarına ulaşmak için kaatillerden olduğu kadar kalem sahiplerinden de yerinde ve zamanında faydalanıyor; kanlı kaatiller rakiblerini sindirirken, şâirler de trajik mâceralarını ballandıra ballandıra yazıyor ve şöhretinin geniş mikeye yayılmasına çalışıyorlardı.

Eşkiya Osman-oğlu, bu iki kuvvet sayesinde hırslarını tahakkuk

¹³ F. W. Hasluck, *Bektaşilik tetkikleri*, İst. 1928, s. 99-105'de Osman-oğlu'nun, meşhur Kara Osman-oğlu olduğuna dâir uzun boylu ma'lûmat vermektedir. Halbuki Osman-oğlu'nun türediği sıralarda âilenin kurucusu Osman Ağa, Manisa'da bâzı muta'aları iltizâm etmektedir. Bu itibarla Hasluck'un ecebî kaynaklara dayanarak verdiği ma'lumat hem yanlış, hem de ehemmiyetsizdir.

¹⁴ 18 rebîülevvel 1126 tarihli, Aydın muhassılı Hacı Ahmed Paşa'ya yazılan hükmünde: "... maktul Nasuh Paşa'nın babalığı olub kendisinden mukaddem Şam-ı şerif cânibinde olan Erkeç-oğlu Ahmed'in ol tarafda bulunan emvâl, emlâk ve eşya ve devab ve mevâşi ve maktûl-i müşarünileyhin yeğeni ve vekili Süleyman ve etba' ve a'vani bağı olmaları ile ..." eşya ve mallarının zabtedilmesi hakkında bk. Manisa sicilleri, def. 176, s. 159.

¹⁵ *Eşkiyalık ve halk hareketleri*, 444 - 445.

¹⁶ *Râşid tarihi*, İst. 1282, e. III, s. 248 - 249.

ettirmiş, beylerbeyi, vezir olmuştur. Fakat Osman-oğlu, çok hâris idi. Gördüğü her hizmetden sonra rütbe servetini arttırmak için, zengin mansıbları istemekten çekinmiyordu. Bu sonu gelmeyen hırsları onu evvelâ ikbâle kavuşturdu, fakat sonra başının kesilmesine sebep oldu. Eşkîyalığı esnâsında, onun arkadaşlarının çoğu yakayı ele verdikleri halde, o ba'zen cesareti, ba'zen de para kuvvetiyle, tehlikeden uzak kaldı ve böylece Aydın bölgesinde yedi sene huzur ve sükûnu ihlâl etti. Nihayet hükümet, Osman-oğlu ve arkadaşlarını yakalamaya Bostancı-başı Mustafa Ağa'yı geniş salâhiyetle müfettiş ta'yin etti¹⁷. Fakat Mustafa Ağa da Osman-oğlu'na birşey yapamadı. Muhtemel olarak o da Nasuh Ağa'dan bol rüşvet aldı ve adalara kaçmasına göz yumdu¹⁸. Hattâ İstanbul'a döner dönmez Defterdâr İsmail Paşa ile birleşerek, affedilmesine tavassut etti. Ağa'nın bu tavassutu kabul edildi. Nihayet Nasuh Ağa, sefere gitmek şartıyla affedildi (1110=1698). Fakat Nasuh Ağa, sefere gitmedi. Güya, 1691'den 1698 senesine kadar, Aydın, İzmir, Mentеше ve Saruhan sancaklarında eşkıya yürümesinden buralarda düzen bozulmuş; hükümetin otoritesi sarsılmış; vergiler toplanamaz olmuş; bu bölgede devletin sesini duyuracak cesur ve kapısı mükemmel bir paşaya ihtiyaç hâsıl olmuş idi. Bu da olsa olsa, çünkü eşkıya Nasuh Ağa olurmuş. İşte bu esbâb-ı mucibeyi ileri süren Defterdâr İsmail Paşa ile Bostancı-başı, Osman-oğlu'na Karaman beylerbeyliği pâyesini verdirdiler ve onu Aydın, Saruhan sancakları muhasıllığına ta'yin ettirdiler (1110 = 1698)¹⁹.

Nasuh Paşa, muhasıl olunca diğer muhasıllar gibi Güzel-hisar'da oturmayı tercih etti. Saruhan'daki mirî malı toplamaya da adamlarını gönderdi. İltizam ve mukata'a işlerini gözden geçirmek için sık sık Manisa'ya dahi geliyordu.

Nasuh Paşa, kısa zamanda, Aydın ve Manisa çevresinde türeyen eşkıyaları yoketti. Vergi ve tekliflerin düzgün olarak toplanmasını sağladı. Bu suretle, Batı Anadolu'da tekrar huzûr ve sükûn başladı.

Manisa'nın zarif şâiri Birrî Mehmed Dede, onun muhasıllığı zamanında yaptıklarını şöyle anlatıyor:

¹⁷ Mustafa Ağa'nın rüşvet aldığına ve yolsuzluklarına dâir bk.: *Eşkîyalık ve halk hareketleri*, 77, 108, 462.

¹⁸ *Râşid tarihi*, III, 258.

¹⁹ Aydın ve Saruhan sancakları XVII. asırdan beri bir muhasıl ile idare edilmektedir. Nasuh Paşa'dan önce muhasıl İsmail Paşa idi. Paşa'nın 23 temmuz 1698 (13 muharrem 1110) de Turgudlu'da ölmesi üzerine, yerine Nasuh Paşa tâyin edildi. Bk. Manisa şer'îye sicilleri, defter 173, s. 157.

Günahına bu felek tevbe-i nasuh etti
 Zaman-ı devlet-i adl-i Nasuh Paşa'dır.
 Güzide mîr-i emiran-ı kişver-i islâm
 Yegâne şîr-i ner-i pişegâh-ı dünyadır.
 Derûnu gevher-i sıdk ü safâ ile memlû
 Vücudu eûd u seha vü keremle deriyadır.

Hayat bahşeder ahyara lutfile amma
 O kahraman-ı vega kaatil-i eşirradır.
 Denildi tîgine bir euybar-ı hunî kim
 Anın memerri demadem derun-ı a'dâdır.

Adû gözüne görünür misal-i ejderha
 Elinde nîzesi hemçun asây-ı Musa'dır.
 İşitse adını ehl-i fesadı lerze tutar
 Gören sanır ki anı mübtelây-ı hummâdır.
 Safâ ile fukara şimdi hâb-ı râhatte
 Güzeşte eevr-i eşirra misâl-i rü'yâdir.
 Ana erişmediler Zâl ü Rüstem ü Behram
 Bahâdirân-ı selefden o server a'lâdır²⁰.

Birri, bu kasidesiyle onu göklere çıkarmakla, gelmiş geçmiş beylerden üstün tutmuşdur. Gerçi Nasuh Paşa cesurdu, fakat Mehmed Dede'nin dediği kadar değildi. Bu kaside Naşûh Paşa'nın âsilere boyun eğdirdiğini, ilim adamlarına da saygı gösterdiğini açıklıyor.

Daha eşkiya iken meşhur olan Nasuh Paşa, Batı Anadolu'daki icrâatiyle itibarını bir kat daha arttırdı. Bu sebepten önemli işlerde kullanılmaya başlandı. Edirne vak'asından sonra Anadolu'da düzen bozulmuştu. Yer yer eşkiyalar türemiştii Toroslar'da yaşayan aşiretler ise, daha çok memleket ve millete zarar veriyorlardı. Bu durum karşısında hükümetin Nasuh Paşa'yı, Anadolu, Karaman, Adana, Sivas ve Maraş eyaletlerindeki eşkiyanın te'dibine, Toroslar'daki aşiretlerin iskânına me'mur ettiğini görüyoruz (11 ramazan 1115=19 ocak 1704). Nasuh Paşa'nın yeni vazifesi, şöhretinin Anadolu'nun bu kısmında dahi yayılmasına sebep oldu. Bilhassa Güney Anadolu'daki aşiretlerin te'dibi işi hükümeti çok üzümüştü²¹. Üzerlerine gönderilen serdârlar

²⁰ *Birri divanı*, 1157 senesi kopyası, Manisa Ktb., nr. 5181, s. 202-204.

²¹ Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk aşiretleri*, İst. 1930, s. 118-120.

birşey yapamamışlardı. Halbuki Nasuh Paşa, kısa zamanda aşiret ileri gelenlerinden iki yüz kadarının başını kesmiş, birçok boyları dahi te'dib etmiş bulunuyordu²².

Nasuh Paşa'nın eşkıya müfettişliği esnasında gördüğü işler, hükümet nazarında itibarını arttırdı. Bu sırada Suriye ve Filistin'de işler iyi gitmiyordu. Salma deve şeyhi Küleyb, Şam vâlisi vezir Hüseyin Paşa'yı öldürmüş, emval ve hazinesini zabt etmişti. Türk hacıları Kâbe'ye gidemez olmuşlardı. Hükümet bir türlü Şeyhin hakkından gelemiyordu. İşte bu sıralarda Nasuh Paşa, ortaya atıldı; Şam vâliliğini ve Hacc emirliğini istedi. Hükümet, Aydın ve Saruhan sancakları uhdesinde kalmak ve Firârî Hüseyin Paşa'nın öcünü almak şartıyla Nasuh Paşa'yı talep ettiği bu vazifeye ta'yin etti (1120 = 1708/1709)²³.

Nasuh Paşa, Şam'a gider gitmez şeyhü'l-arab Küleyb'i hile ile öldürdüğü gibi Hüseyin Paşa'nın kaatili diğer arabları da kılıçtan geçirdi (1121 = 1709/1710)²⁴. Böylece Hacc yolunu da emniyet altına aldı.

²² « . . . Her kuluna bir nevi' hassa-i garibe ihsan edüb Osman-zâde Nasuh Paşa'ya dahi . . . hassa-i garibe ve acibe vermiş ki, cevânib-i Rum'da türedi ta'bir olunan Türkmen ve Ekrad ve haşarat ile levendat üzerlerine ta'yin olundu. Beş on beylerbeyi ta'yin olunup hakkından gelinmek mümkün olmayup bunu ta'yin eylediklerinde üç ay içinde umum üzere kılıçtan geçirdi. Sâniyen Kıbrıs ceziresi mukabelesinde Silifke ve Alâiye ve Antalya taraflarında (سر کلي عاصی) ve (کیزیلی) ve Kara-oğlu ve یوسهلی oğulları ve Hacı İsa-oğulları ve cemaat-ı مور طاشیه vesâir göçebe yörükânı داوررز yaylakına ve Musliye yaylakına ve Anamur (آتاسر) yaylakına çıkarlar, kırk elli bin evdir, tecavüzat ve taaddileri hadden bîrun olmağla râiyyetten kalup üzerlerine nice paşa varub, Arab Musa Paşa'yı ve Emir Paşa'yı ve dahi nicesin katleyledikten sonra Nasuh Paşa vurup iki yüz neferden artık belli başlıların katledüb kema fi'l-evvel teccid-i nizam verdi». Bk. *Tevârih-i kadime ve cedide*, varak 155.

²³ « . . . ve Aydın muhassılı Osman-zâde Nasuh Paşa Emirü'l-hacc olmak üzere devlete reea eyleyüb iki sene tarîk-ı hacda melâin olan urban tâifesine bir kılıç urdu ki, Hüseyin Paşa'nın her bir kılına bir Arap katledüb şeyhü'l-Arap Küleyb dedikleri bî-dini dahi katledüb başların devlete irsal eyledi» Bk. *aynı eser*.

²⁴ «Sâlisen tarîk-i hacc bi'l-küllîye bozulub Ebu Kavuk Mehmed Paşa ve Çerkes Hasan Paşa Mîrü'l-hacc olduklarında tarîk-ı hacc, hacc'da olan rüsvaylık feth-i hakaanidenberu zuhur eylemiş değildir. Bî-hadd ü kıyas ümmet-i Muhammetd helâk ve mal ve erzakları bî'l-küllîye nehb ü gâret olundu. Şerif olanların dahi mel'aneti nümayan olduğundan gerek dedikleri şerif, Yemen imamının kızını almış idi. On iki bin bi-mezheb ile Kâbeyi zabta azimet eyledikde, Cidde valisi olan bir sene Mîrü'l-hacc dahi olan Arnavud Hasan Paşa umum üzere kılıçtan geçirdi. Ertesi hacedan gelince merhum oldu ve bunun emsâli musibetler ki, iyazen bi'llâhi tâlâ vali-i Şam olan Firari Hüseyin Paşa ki, üç tuğlu veziri Küleyb dedikleri Salma (صالما) deve şeyhi olup hüccac-ı müslimini kıtal ve Hüseyin Paşa'nın kezalik aldığı emvâl bir kaç Mısır hazinesi olup Nasuh Paşa bi'l-küllîye kılıçtan geçirüb her nefer hacı başına kırk ve belkim elli altmış Arap katleyledi . . . » Bk. *aynı eser*.

XVIII. asrın ma'ruf şâirlerinden K r D rri'nin kardeşi Őair Sa'di, bu m cadeleyi Ő yle tasvir ediyor :

H n Ahmed Őeh-i muazzam kim²⁵
 Zatı eism-i cihana ruh oldu
 N sha-i h sn-i re'y u tedbiri
  leme p ye-i Őuruh oldu.
 Levh-i mir'at-ı kalbi her emre
 Menba'-ı eevher-i sabuh oldu.
 Bir vezire muvaffak olmuş kim
 Akabi  leme vuzuh oldu.
 Ali PaŐa²⁶ ki nur-ı rey'inden
 Kalbi nur-i fezayı levh oldu.
 Mir-i hacc etti bir g zide kulun
 Himmeti b 'is-i f ruh oldu.
 Saf gevher Nasuh Paşa kim,
 Mazh r-ı nusret-i f tuh oldu.
 Darb-ı ŐemŐir-i hun-feŐanından
 EŞkiya mazhar-ı curuh oldu.
 TaŐtı bahr-i nema M zeyrib'de
 Devr-i Tufan-n mayı Nuh oldu.
 Bezm-i rezm iĐre def'i . . .
 Cuy-ı urban mey'i sabuh oldu.
 Sa'diya ğ n bu vak'adan urban
 T 'ib-i fitne v  fuzuh oldu.
 Ta'miye-g ne mısra'-ı  hir
 S l-i tarihine Ő ruh oldu.
 قطع رأسی کلیم عربانه
 باعث توبه نصوح اولدی

Sene 1121²⁷

Birri'nin kasidesinde olduğu gibi burada da Nasuh Paşa'nın araplarla m cadelesi ğok m bal galı Őekilde anlatılıyor. Fakat vak'anın cereyan Şekli oldukĐa mufassal olarak ve tarihi ile bildiriliyor.

25. III. Ahmed.

26. Sadri zami Đoriu'lu Ali Paşa.

27. «K t'-ı re's-i k leyb-i urbana * B is-i tevbe-i Nas h oldu». *Tev rih-i kadime ve cedide*.

Nasuh Paşa bu icrâatiyle arablar arasına korku saldıktan ve bir müddet hüccacı selâmetle götürüp getirdikten sonra «vezâret olmadıkça Mîrû'l-hacc olamam» diye devlete kafa tutmağa başladı. Diğer taraftan vükelây-ı devlete «bezl-i nakdine-i ubudiyet» ederek vezâret rütbesini ele geçirdi²⁸. Yerine muhassıl olan, Hamza Bâli-zâde İbrahîm'i çekemiyerek, yanına getirdi, evylâ hapsetti, sonra da öldürdü. Adamlarına eyâletin sancak ve zengin kasabalarını tevcih etti²⁹. Suriye'de âdetâ müstakil bir hükümdar gibi hareket etmeğe başladı. Hükümet bunlara kızıyor, bir gaile çıkarmak istemiyordu. Fakat Paşa, eşkiya Arab Yusuf'u zorla Hama kadısının elinden alıp, maiyyetine idhal edince, hükümet, Nasuh Paşa'nın zorbalığına son vermeğe karar verdi. Rakka vâlisi Topal Yusuf Paşa, te'dibine me'mur edildi³⁰.

Nasuh Paşa, olup bitenlerden habersiz bir hacı kafilesiyle Şam'a dönerken tenkiline me'mur edilenlerin üzerine geldiğini duydu ve derhal savaşa karar verdi. Fakat maiyetinde bulunanların çoğu Yusuf Paşa tarafından elde edildiğinden askerleri çarpışmaya yanaşmadılar. Bunun üzerine Nasuh Paşa, güvendiği kimseleri yanına alarak Yafa iskelesine doğru kaçtı. Yusuf Paşa, Nasuh Paşa'yı yakalamaya Türkmenleri me'mur etti. Yafa iskelesine yakın bir mahalde gemiye binmek üzere iken ta'kibine me'mur edilen Türkmenler tarafından sarıldı. Aralarında çok kanlı bir çarpışma oldu. Çarpışma esnâsında Paşa 18 yerinden yaralandı ve yakalandı. Türkmenler Nasuh Paşa'yı Yusuf Paşa'ya teslim ettiler. O da kellesini keserek İstanbul'a gönderdi (27 safer 1126 = 14 mart 1714).

²⁸ *Râşid tarihi*, IV, 17-18.

²⁹ Evâhîr-ı safer 1126 tarihli Aydın Muhâssıslı Ahmed'e yazılan hükümden: «... Bundan akdem Şam vâlisi ve Mir-i hacc iken zulm ü udvan ve bağı ve tuğyanı sebebi ile katlolunan Nasuh Paşa'nın tarafından Kuds-i şerif ve Nablus sancaklarına mütasarrıf olan Ali Paşa ve Cidde sancağı mütasarrıfı Halil Paşa ve maktûl-i mezkûrun saracbaşı'sı Mustafa'nın ve kethudâsı Yeğen Sarı Mehmed ve Erkeç-zâde Ahmed ve Bozdoğan kazasında Kuşen İvâz ve Tüfekçi-başı Çakır Mehmed ve Yeğen Bıçakçı Ali ve Aydın (ın) Akçe Yeuişehri kazası sâkinlerinden Bıyıklı Süleyman ve Tire sükkânından Gazze ve Remle mütesellimi Seyyid Mehmed ve Alaşehir sâkinlerinden Matracı Ahmed ve Adala kazası sükkânından Kuduz-oğlu Mehmed ve Manisa sükkânından Şam'da yerli kulu ağası Ahmed ve Kara Halil-oğlu Hüseyin maktûl-i mezbûr Nasuh Paşa'nın rüfeka ve havadar ve avenelerinden olmağla...» mallarının zabtedilmesi hakkında Bak. Manisa sicilleri, def. 176, s. 158.

³⁰ Evâil-i zilhicce 1125 tarihli hükümden: «... dâire-i itaatden huruc eden eşkiyadan Arap Yusuf nâm şaki Hama kadısı huzurunda vech-i şer'i ile görülecek da'vâ için Trablusşam vâlisi vezirim Mehmed Paşa tarafından ahz ve habs olunmuş iken mezburu bilâ tavakkuf hapseden itlak eylesin deyu mektub-ı fermân-uslûb gönderip...» kurtardığı. Başvekâlet Arşivi, M. Cevdet tasnifi, nr. 4305.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a poem or a letter. The text is dense and covers most of the page. It appears to be a collection of verses or a single long piece of prose. The script is a cursive style typical of the Ottoman era. The text is written in black ink on a light-colored paper. The overall appearance is that of a historical document or a manuscript page.

Osman - oğlu türküsü

Eşkıyalığından beri mâceraları dillerden düşmeyen Osman-oğlu'nun öldürülmesinin, halk arasında büyük yankılar yaptığı görülüyor. Onu sevenlerden birisi de hakkında «Osman-oğlu» türküsünü yazıyor.

Şâir, Osman-oğlu'nun mâceeralarını anlatıyor ve onu övüyor. Türküde mübalâğâ olmakla beraber, olaylar ve isimler doğru olarak zikrediliyor. Yalnız türküyü kopya eden zât, bir mısra'ı atlamış ve bir çok kelimeleri de yazmamıştır. Aynı zamanda türküdeki kıt'alar düzgün bir sıraya göre değil, gelişi güzel, yazılmıştır. Muhtemel olarak müstensih, bunu câhil birisinden dinlemiş, işittiği gibi mecmûasına geçirmiştir. Türkü, vezin ve kafiye kusurlarına rağmen, orijinal buluşlarla edebî bir kıymet taşır. Bu sahada çalışanlar, eksiklerini tamamlar, hikâyeye göre kıt'aları tertib ederlerse, iyi bir türkü kazanılmış olacağı kanaatindeyiz.

Zamanında çok meşhur olduğunu tahmin ettiğimiz Osman-oğlu türküsü şöyledir:

TÜRKİ-İ OSMAN-OĞLU

Bir zaman söylendim Urum'da Şam'da
Cengim Arab ile iki elim kanda
Söylen kızmasunlar ben derdinde
Kıydılar zâlimler der Osman-oğlu

Her taraftan fermân geldi kasdına
Başına bir çâre gör Osman-oğlu
Dörtler vezir ta'yin oldu üstüne³¹
Kırk bin askerinen bil Osman-oğlu

Askerin yorgundur cenge varılmaz
Hatt-ı hümâyuna karşı durulmaz
Bunda hasmın galib, da'vâ sürülmez
Da'vânı mahşerde gör Osman-oğlu

Hak hüceca verdi seni hidâyet
Bunca zamandır ki geldin selâmet
Bu dünyada böyledir [çünkü] âdet
Yerin dahi bulsun der Osman-oğlu.

³¹ Şam Valiliği uhdesine verilen Rakka beylerbeyisi Yusuf Paşa'ya 1125 evâil-i zilhiccesi tarihiyle yazılan hükümde, evvelce eşkıya olup, Şam vâlisi olunca yolsuzluklar yapan Nasuh Paşa'nın hakkından gelmesi; maiyetine, Sayda, Beyrut vâlisi vezir İbrahim Paşa, Adana vâlisi vezir Mehmed Paşa, Trablusşam beylerbeyisi Hüseyin Paşa, Kudüs mutasarrıfı Şehsuvâr-oğlu Mehmed Paşa, Nablus sancağı mutasarrıfı Kavas-oğlu Mehmed Paşa . . . nin verildiği kayıtlıdır: (Başvekâlet Arşivi, Cevdet tasnifi, Dahiliye ar. 4305).

Musahhar olmuşdu Şam'ın çölleri
Hoş selâmet idi Kâ'be yolları
Şimdi seni ister Aydın elleri
Sıla-i rahmeyle gel Osman-oğlu.

Neylesün yalnız bir Nasuh Paşa
Nâmın şânın inkâr olunmaz hâşa
Cümi'âlem nefir âm bu geldi başa³²
Döğüşe döğüşe öl Osman-oğlu.

Derviş Ali hâzâ senin akranın
Cennet-i a'lâda uçmaktır yerin
Bin yüz yirmi' altıda keştiler serin
Yafa çöllerinde kal Osman-oğlu.

Bir zaman oldum mâdemde (?)
Cengim söylenirdi cümle âlemde
Hor kılanların [bu] derdende³³
Düşmanlar gülsün[ler] der Osman-oğlu.

Beş altı sene oldum Emîr-i hacc
Arab ü Acemden [aldım] çok haraç
Giydim başıma altın elmas taç
. Osman-oğlu.

On sekiz yerimden urdular yâre
Eceli gelince yok imiş çâre
Götürün başımı gazi Hünkâr'e
Bilmiyenler bilsin der Osman-oğlu.

Ey Yusuf Paşa [bu] kalmasun sana
Neylerim askerim uymadı bana
Hakdan dilerimki kalmasun sana
Ya bu da böyl' olsun der Osman-oğlu³⁴.

Şer Himmet Türküsü

Nasuh Paşa'nın Saruhan sancağı muhassıllığından ayrılması, Avusturya - Osmanlı savaşlarının başlaması, Manisa çevresinde savaş kaçağı bölük-başlıların eşkıyalık etmesine sebep oldu. Bu bölük-başlılardan birisi de Şer Himmet idi.

³² Metinde : «Cümle âlem nefir-i âmdir bu geldi başım» şeklindedir.

³³ Bu mısra' bozuktur.

³⁴ Çerkeş'li merhum Da'vâ vekili Vehbi Bey'in bana verdiği bir mecmu'anın 57 no. sahifesinde kayıtlıdır. Mecmu'anın ismi ve sahibi yazılı değildir.

Pasarofça barışının imzalandığı sıralarda başına topladığı 70-80 kişiyle Manisa, İzmir ve Aydın sancakları yollarını haraca kesti. Hükümet, barışı imzaladıktan sonra, Şer Himmet'i yoketmeye Anadolu vâlisi Ali Paşa ile Aydın muhassılı Abdullah Paşa'yı me'mur etti³⁵.

Şer Himmet, Manisa mütesellimi'ne rüşvet verdiğinden yakalanamıyordu. Halbuki Abdullah ve Ali Paşalar, mütesellim başta olmak üzere Manisa'daki Şer Himmet taraftarlarını ya öldürdüler veya sürdüler. Böylece himayesiz kalan Şer Himmet, yakayı ele verdi (1113=1719). Şer Himmet kimdir, nasıl öldürülmüştür? Bu hususa dâir hususî ve resmî tarihlerde ma'lûmat bulamıyoruz. Ancak Manisa sicillerinde bulunan vesikalar dolayısıyla bu eşkıyanın faaliyetinden ve türediği zamandan haberdar olabiliyoruz. Yalnız sicillerde hangi tarihte öldürüldüğüne dâir bir kayıt yoktur. Tevzi' defterlerinin birisinde Şer Himmet vak'asında Tatar köyünün yandığı, binaenaleyh bu köyden vergi alınmadığı gibi, bilâkis yardım yapıldığı yazılmaktadır.

Vesikalardaki ma'lûmatı, Manisalı bir halk şâiri olan Ahmed Fevzi tamamlıyor³⁶. Ahmed Fevzi, Şer Himmet'in silâhlarının yandığını, başının kesilip saray altında teşhir edildiğini açıklıyor. Bu vak'anın (1131=1719) yılında olduğunu da yazıyor. Ahmed Fevzi'nin yazdıklarından Şer Himmet'in, Tatar köyünde baskına uğradığı, bulunduğu yerin ateşe verildiği, bu suretle silâhlarının yanmış olduğu ihtimali meydana çıkıyor. Bu açıklama Şer Himmet türküsünde şöyle tasvir ediliyor :

TÜRKi-i ŞER HİMMET

Kaç kaç geçti ele çok şükür
Şer Himmet mürd oldu eller donansın.
. müyesser kıldı Hak şükür
Şer Himmet mürd oldu eller donansın.

.³⁷

Âteşlerde yandı cümle silâhı
Mürd oldu Şer Himmet eller donansın.

Tahtalı çok kıldı cengi savaşı,
Şer Himmet yoluna kıstırdı başı
Zift olsun İzmir'in taşı toprağı
Mürd oldu Şer Himmet eller donansın.

³⁵ M. Çağatay Uluçay, *XVIII. ve XIX. yüz yıllarda Sarahan'da eşkıyalık ve halk hareketleri*, İst. 1955, s. 58, 63, 76, 95, 119, 120.

³⁶ M. Çağatay Uluçay, *Manisa ünlüleri*, Manisa 1946, s. 12'de bu şâir hakkında ma'lûmat vardır.

³⁷ Burada iki mısra' eksiktir.

Gelmemiş cihana böyle bir âsi
Tuttu mâtem ile fezâyı âhı
Kabûl oldu mü'minlerin duâsı
Mürd oldu Şer Himmet eller donansın.

Fevzî der görüldü [işte] na'şları (?)
Saray altına cem' oldu başları
Kati olundu cümle eba kuşları
Mürd oldu Şer Himmet eller donansın.

Temmet sene 1131³⁸

³⁸ Muradiye Kitaplığı Gazi Okulu deposunda isimsiz ve tarihsiz anonim mecmu'adan.